

Ahmet Paşa Divanı'nda Dua ve Beddua

Prayer and Curse in Ahmet Pasha's Divan

Esra BİLGİÇ* Menekşe AKBOLAT** Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU***

Özet: Düünden bugüne insan, fıtratına Allah tarafından yerleştirilen 'isteme' duygusuyla, daima duaya ihtiyaç duymuştur. Duanın kendisi bir ihtiyaç olduğu gibi içeriğinde de ihtiyaçlar Allah'a arz edilmiş ve O'ndan yardım talep edilmiştir. İnsan duygusunun yer aldığı her mevzu, doğal olarak edebiyata da yansımış, şairler eserlerinde kendilerine veya başkalarına yaptıkları dualara sanatlı ve samimi bir dil kullanarak yer vermişlerdir. Klasik Türk edebiyatında özellikle münâcâtlarda ve kasidelerde dua beyitlerine sıkça rastlanılır. Ayrıca gazellerde de sevgili için yapılan dualar mevcuttur. Duaların yanı sıra beddualar da divan şiirinde oldukça yer edinmiştir. Şairler, sevdiği insanlar için dua ederken sevmedikleri için ise beddua etmekten çekinmemişlerdir. 15. yüzyılın tanınmış şairlerinden Ahmet Paşa'nın Divan'ında da dua ve beddua beyitleri içeren örnekler bulunmaktadır. Ayrıca Ahmet Paşa'nın sıkça temenni ve isteklerde bulunduğu görülmektedir. Fakat bunları dua mahiyetinde ele almak mümkün değildir. Ahmet Paşa'nın Divan'ı üzerine pek çok çalışma yapılmakla beraber Divan'ındaki dua ve beddua ifadelerinin incelendiği müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, öncelikle 'dua' kavramının anlamına değinilecek ve niyaz kavramı ile bağlantısı irdelenecektir. Daha sonra Ahmet Paşa'nın hayatından ve edebî kişiliğinden bahsedilip divanında yer alan dua ve beddua beyitleri, kim için yapıldığına göre tasnif edilip incelenecektir.

Abstract: From past to present, human, have always needed prayer, with the feeling of 'wanting' placed in their nature by God. Just as prayer itself is a need, its content of the prayer is presented to God and God's help is requested in this regard. Every subject involving human emotion was naturally reflected in literature, and poets included prayers for themselves or others in their works, using an artistic and sincere language. Prayer couplets are frequently encountered in Classical Turkish literature, especially in prayers and odes. There are also prayers for the beloved in ghazals. In addition to prayers, curses also have a significant place in divan poetry. While poets prayed for the people they loved, they did not hesitate to curse those they did not love. There are also examples of prayer and curse couplets in the Divan of Ahmet Pasha, one of the well-known poets of the 15th century. It is also seen that Ahmet Pasha frequently made wishes and requests. But it is not possible to consider these as prayers. Many studies have been conducted on the Divan of Ahmet Pasha; there is no independent study examining the prayer and curse expressions in his Divan. In this study, we will first touch on the meaning of the concept of 'prayer' and examine its connection with the concept of supplication. Then, the life and literary personality of Ahmet Pasha, will be mentioned and the prayer and curse couplets in his divan will be classified and examined according to whom the prayer is made for.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Ahmet Paşa, Divan, Dua, Beddua

Keywords: Classical Turkish Literature, Ahmet Pasha, Divan, Prayer, Bad Prayer

Giriş

Dua kelimesi, sözlükte "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz" anlamında kullanılırken; İslam literatüründe ise Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf ederek Allah'tan yardım dilemesini ifade eder. Dua ile aynı anlamda kullanılan "niyaz" kelimesi ise daha çok tasavvufta dua yerine kullanılan bir terimdir¹.

"Dua, insanın fıtrî ve vazgeçilmez bir ihtiyacıdır. Bu yüzden her insanda, dua etme eğilimi vardır. Kul, duygularını dua vasıtasıyla Allah'a ulaştırmak ister. Bu bağlamda dua, kul ile Allah arasındaki en

* Esra BİLGİÇ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı, Kahramanmaraş, Türkiye. esrabilgic579@gmail.com

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı, Kahramanmaraş, Türkiye. akbolatmenekse@gmail.com

*** Doç. Dr., Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı, Kahramanmaraş, Türkiye. afarsakoglu1@gmail.com

¹ İslam Ansiklopedisi, Osman Cilacı, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, "Dua" maddesi; İslam Ansiklopedisi, Süleyman Uludağ, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, "Niyaz" maddesi.

güçlü iletişimi aracısız ve hızlı bir şekilde sağlayan bir çeşit diyalogdur. Âdeta bir köprü vazifesi görür. Zira insan doğası, Allah ile bağ kurmak üzere tasarlanmıştır. Duadan elde edilmek istenen amaç, ya kulun Allah'a sığınarak O'ndan bağışlanma dilemesi ya lütuflarından dolayı O'nu övmesi veya O'na teşekkür etmesi yahut ruhunu huzura kavuşturması şeklinde özetlenebilir”².

Dua, insanın Allah ile olan bağı kuvvetlendiren en önemli faktörlerden biridir. Zira dua esnasında insan, Allah ile bizzat iletişim kurarak huzura kavuşur. Duada samimiyetle ve teslimiyetle Allah'a yönelen kul, kusurlarına tövbe ederek kendini terbiye etme fırsatı da bulur. Ayrıca kul; kendisine verdiği lütuflardan dolayı Allah'a şükretmek, sağlıklı ve huzurlu hallerinin devamı için de dua eder.

Dua, Kur'ân'da da teşvik edilmiş ve peygamberlerin dualarıyla³ örnekendirilmiştir.

“Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”⁴ Ayetin mealine göre Allah Mucib olandır yani dualara cevap verendir. Her kulunun her halini, niyetini, meramını, muradını bildiği gibi duasını da işitip icabet edendir. Bunun bilincinde olan her insan, duayı terk etmez, sabırla duaya devam edip Allah'a yönelir. Ayrıca Allah'ın Mü'min (güven veren) ve Müheymin (gözetken, koruyan) isimlerini de bilip bu bilinçle dua eden insan, psikolojik olarak da kendini iyi ve güçlü hisseder. Dolayısıyla duanın, insanın karakteri ve ahlakı üzerindeki olumlu etkileri de göz ardı edilemez.

İnsanın kendisi için yaptığı duaların yanı sıra diğer insanlar için yaptığı dualar da vardır. İnsanların birbirine yaptığı bu tarz güzel dualar ise insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin iyileşmesine katkıda bulunur. Birbirine dualarını ileten insanların, birbirine olan sevgi, merhamet, şefkat gibi duyguları gelişir. Dua bu yönüyle; sosyolojik olarak da önemli bir faktördür.

İnsan, duygularını Allah'a dua vasıtasıyla ulaştırır. İçinde duygu barındıran her mevzu, doğal olarak edebiyata da yansımıştır. İslam kültüründen her yönüyle kendini besleyip geliştiren klasik Türk edebiyatı, dua kültüründen de istifade etmiştir. Allah'a yakarış maksadıyla yazılan münâcâtlar, bu yönde verilebilecek en güzel örnektir. Genellikle din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan kasidelerde de son beyitler, büyük oranda duaya ayrılmıştır.

Klasik Türk edebiyatında duaya rastladığımız bir diğer nazım şekli gazellerdir. Şairler, gazellerde sevgili için yaptıkları dualara ve güzel temennilerine yer vermişlerdir. İncelendiğinde görülür ki dualar, doğrudan Allah'a yapıldığı gibi kişinin kendisi veya başkası için temennide bulunması şeklinde de olabilmektedir.

“Şairlerin dualarında, Allah'ın adı anılarak doğrudan O'na yönelik istekler olduğu gibi, yaratıcının adı geçmeyip bir temenni olarak dile getirilen; fakat istenen şeyin özelliğinden dolayı ancak dua olarak kabul edilmesi gereken talepler de göze çarpmaktadır”⁵.

İnsanlar sevdikleri kimseler için dua ettikleri gibi her ne kadar İslam dinince hoş görülme de sevmedikleri kimseler için ise beddua edebilirler.

² Nurdoğan Türk, “İslâm'da Duanın Ruh Sağlığına Katkısı”, Kilitbahir 17 (2020): 74-109.

³ رَبِّهِمْ يَخِمْوُا الْحَقِيبِ الْمَلِكِينَ

Anlamı: “Ey Rabbim! Bana hikmet ver ve beni sâlihler arasına dâhil et.” (Şu'arâ, 26/83)

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

Anlamı: “Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla.” (İbrâhîm, 14/41)

⁴ Kur'ân'ı Kerim Meâli 2:186.

⁵ Halil İbrahim Haksever, “Divanlarda Dua Metinleri”, Diyanet İlmi Dergi 42/3 (2006): 65-78.

“Beddualar, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir”⁶.

Duanın zıttı olarak nitelendirdiğimiz beddualar da şairler tarafından şiirlerinde kullanılmıştır. Klasik Türk edebiyatında gazel örneklerinde şairler, kendilerini cefaya düşüren sevgiliye bedduada bulunmuşlardır. Ayrıca ölen kişinin ardından üzüntülerini ifade etmek amacıyla yazılan mersiyelede de ölen kişinin ölmesine sebep olan kişilere beddua edildiği görülmüştür.

Bu çalışmada klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden Ahmet Paşa'nın (d.1426?-ö.1497) Divan'ında yer alan dua beyitleri, kim için yapıldığına göre tasnif edilerek incelenecektir.

Ahmet Paşa'nın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Ahmet Paşa, XV. asır divan şairlerindendir. Hicri 830/ miladi 1426 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası sultan ikinci Murat'ın (d.1404-ö.1451) kazaskeri olan Mevlana Veliyüddin bin İlyas'dır.(ö.1432) “*Tezkirecilere göre Osmanlı'nın yetiştirdiği ilk büyük şair sayılan Ahmet Paşa, Latîfi Tezkiresi'nde “Sultânü's-Şu'arâ”, Gelibolulu Âlî'nin Kühnü'l-Ahbâr'ında “Akdemü's-Şu'arâ” ve “Melikü's-Şu'arâ”, Aşık Çelebi Tezkiresi'nde “melik-i şu'arâ-yı vakt” unvanlarıyla anılmaktadır*”⁷.

Tezkirelere bakıldığında Ahmet Paşa'nın nereli olduğu hakkında fikri ayrılıklar olduğu gözükmemektedir. Sehi Bey (d.1471?-ö.1548) *Heşt-Bihîşt* isimli tezkiresinde Ahmet Paşa'nın Edirneli olduğu kanaatinde olduğunu belirtmektedir⁸. *Meşâ'irü's-Şu'arâ* isimli tezkiresinde şairin Edirneli amcazadesi Nazır Çelebi ile görüşüğünü kaydeden Aşık Çelebi (d.1519-ö.1572) de Sehi Bey gibi Ahmet Paşa'nın Edirneli olduğu görüşündedir⁹. *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* eserinde Latîfi (d.1491-ö.1582) ise Ahmet Paşa'nın Bursalı olduğunu açıkça belirtmektedir¹⁰. Kınalızade Hasan Çelebi'nin (d.1546-ö.1604) tezkiresinde şairin nereli olduğu hakkında bir bilgi bulunmazken Mehmet Tefvik (d.1843-ö.1892-93) *Kâfile-i Şu'arâ* isimli eserinde ve Riyazi Muhammed Efendi (d.1572-ö.1644) *Riyâzü's-Şu'arâ* isimli tezkiresinde Ahmet Paşa'nın Bursalı olduğunu belirtmişlerdir¹¹.

“Bursalı Ahmet Paşa diye tanınmasına rağmen, bu şairin Bursalı değil, Edirneli olduğunu bildiren haberler daha ciddidir”¹². “Kendisi Arapça bir şiirinde Al-i Resul'den olduğunu zikretmektedir”¹³. İlk olarak Bursa Muradiye medresesinde müderrislik yaparak vazifeye başlayan Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in (d.1432-ö.1481) tahta geçmesinden sonra önce babası gibi kazasker daha sonraları ise padişaha hoca oldu. Fatih Sultan Mehmet'e sunduğu övgü dolu beyitleri ve görevlerinde gösterdiği başarıları onu vezirliğe kadar yükseltmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in büyük teveccühünü ve sevgisini kazanmış olması bu durumdan hoşnut olmayan bazı insanların kıskançlığını üzerine çekmiş ve hakkında yapılan dedikodular sebebiyle saraydan uzaklaştırılmıştır. Tezkirelerde Ahmet Paşa'nın saraydan uzaklaştırılmasına ve hatta öldürülmek istenmesine neden olan olay hakkında hep aynı hikâye nakledilmektedir. Ve Fatih Sultan Mehmet'e sunduğu “Kerem” redifli kasidesinin onun bir nevi idamdan kurtuluşu olduğu dile getirilmektedir. Ali Nihat Tarlan (d.1898-ö.1978), Ahmet Paşa Divanı'nda yazdığı önsözde “tezkirelerde

⁶ Doğan Kaya, “Dualar Ve Beddualar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları* 4 (1997): 99-121.

⁷ Abdullah Aydın, “Osmanlı Devleti'nin Unvan Sahibi Divan Şairleri”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi* 3/7 (2017): 35-56.

⁸ Sehi Beg, *Heşt Bihîşt*, haz., Haluk İpekten vd. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 106.

⁹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, haz., Filiz Kılıç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 111.

¹⁰ Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, haz., Rıdvan Canım (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 111.

¹¹ Mehmed Tefvik, *Kâfile-i Şu'ara*, haz., Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu ve Müjgan Çakır (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 73; Riyâzü Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şu'ara*, haz., Namık Açıkgoz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 42.

¹² Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2016), 463.

¹³ Ahmet Paşa, *Ahmet Paşa Divanı*, haz., Ali Nihat Tarlan (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 11.

zikredilen hadisenin idama kadar varan neticesi olduğunu ve bu olay sonucunda yazdığı düşünülen Kerem Kasidesi'ne dayanılarak bağışlandığını düşünmek mümkün değildir"¹⁴ demektedir¹⁵.

Saraydan uzaklaştırılan Ahmet Paşa daha sonra günde otuz akçeye Orhan, Muradiye ve Emir Sultan vakfiyeleri yöneticiliğine getirilmiştir. Ahmet Paşa daha sonraları ise sancak beyliğine getirilmiştir.

Tezkirelerin çoğu Ahmet Paşa'nın hiç evlenmediğini yazsa da Aşık Çelebi, Fatih'in cariyelerinden Tuti adlı bir kadınla evlendiğini ve bu kadından bir kızı olduğunu bu kızın da yedi sekiz yaşlarında öldüğünü belirtmektedir¹⁶.

Tezkirelerde Ahmet Paşa'nın hayatı hakkında anlatılan bir diğer husus onun Ali Şir Nevai ile olan münasebetidir. Ali Şir Nevai'nin (d.1441-ö.1501) sultan II. Beyazıt'a (d.1447-ö.1512) gönderdiği otuz üç gazeline sultan emriyle nazire yazmıştır. Ahmet Paşa Bursa'da sancak beyliği yaptığı sırada 602/1497 yılında vefat etmiştir. Muradiye Camii yanında kendi yaptırdığı medresenin yanına defnedilmiştir. Vefatına Eflatunzade Derviş Muhammed Efendi şu tarihi düşürmüştür.

“Hāzihi mişkātü envārın li-men

Addehu 'r-raḥmānu 'an-memdūdihi

Ferra min ednasi tilke 'd- dari iz

Kane müştakan ila subbuhuhi

Kāle Ruḥü 'l-kuds fî târiḥihi

İnne fî-cennāti me 'vā rūḥihi"¹⁷

Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda Ahmet Paşa'nın edebî kişiliği hakkında anlatılan hususlardan biri Ali Şir Nevai ile olan münasebetidir. Ahmet Paşa Ali Şir Nevai'nin sultan II. Beyazıt'a gönderdiği otuz üç gazeline sultan emriyle nazire yazmıştır. Söz konusu bu gazellerden sonra Ahmet Paşa'nın şiirlerinin daha geliştiğini ve güzelleştiğini dile getirenler bulunmaktadır. Kınalızade Hasan Çelebi babası Ali Çelebi'nin (d.1510-ö.1572) Ahmet Paşa'nın Ali Şir Nevai'nin gönderdiği otuz üç gazelden sonra bu gazellerin yoluna gidince şiirinin güzelleştiğini ve herkes tarafından rağbet gördüğünü söylediğini nakleder¹⁸.

Latîfi tezkiresinde Ahmet Paşa'nın kendine has şiirlerinin oldukça az olduğunu divanında mevcut olan manaların çoğunun ise kendinden önceki şairlerin derlenmiş eserlerinden ayrılıp seçilmiş olduğu dile getirilmektedir¹⁹.

Bütün bunlar yanında Ahmet Paşa, tezkirelerin hemen hemen hepsinde ve bulunduğu yüzyıldan Tanzimat yıllarına kadar bütün kaynaklarda övülmüş bir şairdir.

Ahmet Paşa'nın edebî kişiliğine yine tezkireler açısından bakacak olursak Sehi Bey'in tezkiresinde şairi fasih ve belîğ bir şair olarak tanımladığını görüyoruz. Hatta Ahmet Paşa'nın şiir sahasında ve özellikle de kasidelerinde böylesine mahir ve kuvvetli bir şair olması nedeniyle Emir-i Nazm olarak

¹⁴ Ahmet Paşa, Ahmet Paşa Divanı, 12.

¹⁵ Turgut Karabey, Ahmed Paşa (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 16.

¹⁶ Aşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ.

¹⁷ Mehmed Fahreddin Bursavî, Gülzâr-ı İrfân, haz., Bilal Güzel (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2023), 145; Bu, Rahman'ın övgüye değer saydığı kimse için bir kandildir. O, Allah'ına özlem duyduğu için bu yurdun (dünyanın) çirkinliklerinden uzak kalır. Ruh'u'l-kudüs tarihinde onun için, ruhunun sığınağı cennettir, demiştir.

¹⁸ Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's - Şuara, haz., Aysun Sungurhan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 171.

¹⁹ Latîfi, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ,.

lakaplandırıldığını söylemektedir. Şiirlerindeki akıcılık ve güzelliğin başka hiçbir şairin şiirinde bulunmadığını zikretmektedir²⁰.

Meşâ'irü'ş Şu'arâ'da ise onun hakkında “*Anadolu şairlerinin evvelidir. Kendi zamanına dek olan şairlerden kıymet, fazilet ve itibarca üstün olduğu inkar edilemez. Şiirleri metin ve nazım kaidesi sağlam ve kuvvetlidir. Gazelleri üstadane ve kasideleri latif ve muntazamdır*”²¹ denilmiştir.

Ahmet Paşa “*söz cevherlerini ipe dizmekte mahir bir üstaddır. Nazmında kullandığı lafızlar mollayane, şiirinin üslubu ise büyük kimselere yakışır bir tarzdadır.*”²² “*Anadolu şairlerinin önde gelenlerinden Fesahat ve Belağatta mahir ve üstad bir şairdir. Şiirleri sağlam ve kusursuzdur. Üstünlüğü herkes tarafından kabul edilmiş hatta kendinden sonra gelen şairlerin kendisini taklit ettiği ve örnek aldığı bir şairdir. Türk şiirine cazibe ve inceliği ilk o vermiştir*”²³.

Ahmet Paşa Divanı'nda Dua ve Beddua

Ahmet Paşa'nın Divanı'nda her ne kadar aşk, tabiat, sevgili vs. gibi beşerî ve dünyevî konular işlenmişse de divan içerisinde özellikle münâcât, naat ve kasideler başta olmak üzere gazellerinde dahi dinî, tasavvufi unsurlara rast gelinmektedir. Bu dinî unsurların en dikkat çekicilerinden biri de dualardır.

Ahmet Paşa'nın Divanı'nın genelinde, yer yer dua ettiği görülmekte ve dua konulu beyitler bulunmaktadır. Aynı zamanda dua olarak nitelendirilemeyecek istek, dilek ve temennilerine de şiirlerinde sıkça rastlanmaktadır.

Ahmet Paşa'nın duaları kimin için yaptığı ve ne konuda olduklarına geçmeden önce dua ile ilgili divanda geçen genel ifadeler üzerinde durmamız uygun olacaktır.

Ahmet Paşa bazen dua etmeden sadece dua ve niyaz kelimelerinin geçtiği beyitlere yer vermiştir. Bazı kasidelerde dua bölümüne geçerken dua kelimesini kullandığı görülmektedir. Beyitlerde ehl-i niyaz, devletin duacı, kâse-i niyaz, çınârın el götürmesi, guşe-i mihrâb duası, cihân ehlinin duası, andelibin gül defterinden dua vü medh okuması, dualara meleklerin amin demesi, kerrubiyan melekleri, temcid, şehirlerde ve sabah yapılan dua, dua ile ölünün diriltilmesi, iblisin duadan kaçması, ravza önünde yapılan dua ve sevgilinin sövmesinin dua olarak nitelendirilmesi yer almaktadır.

Hz. İsa dua ile ölüyü diriltirmiş, bize de sevgilinin şirin dudağı sövdükçe can verir.

“Egerçi mürdeyi İsa diriltirmiş du'â ile

Bize sövdükçe cân verir nigârın lâ'l-i şîrîni”²⁸⁴⁽³⁴³⁻⁵⁾

Kendisi İçin Yaptığı Dualar

Dil Bağının, Göğsünün veya Zihninin Açılması İçin Dua

Kendisi için yaptığı dualarda en çok yinelenen ve tekrar tekrar istenen unsur dilinin/ağzının açılmasıdır. Ahmet Paşa'nın bu durumu farklı nedenlerle istediğini görmekteyiz. Bunlardan ilki Allah'a övgü ve sena etmek istemesidir.

Lütfun her yeri kuşatan bir denizdir, kâinat da o denizin bir katresidir, ben de o katreden ne kadar olayım ki Allah'ı övmek için ağzımı açayım.

“Atan ol denizdir muhitü'l-cihât

²⁰ Sehî Beg, Heşt Bihîşt.

²¹ Aşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-şu'arâ.

²² Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ.,.

²³ Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş - Şuara.

Ki bir katresidir anun kâ'inât

Ne mikdâr olam ben de ol katreden

Ki medh-i Hudâvende açam dehen”23(2-3)

Ahmet Paşa, Divanı’nda naatının Arapça yazılan matla beyitlerinde “iftah lisânî” tabiri ile yine dilinin açılmasını istemektedir. Bu durumun nedeni ise ilkinden farklıdır. Naatı genel olarak değerlendirdiğimizde bu durumun nedeninin Hz. Muhammed’in vasıflarını anlatmaya şiirinin yeterli olmayacağını düşünmesidir. Dolayısıyla bu tabiri “dilimin bağını çöz” şeklinde anlamak da mümkündür. Ahmet Paşa, Allah’tan dilinin açılmasını istemektedir ki Hz. Muhammed’in vasıflarını anlatabilecek kabiliyete sahip olsun ve sözleri anlaşılabilir.

Senin vasfının yüceliğinden dolayı yeteneklerim (seni vasfetmekten) aciz kaldı (dilim tutuldu). Ey âlemlerin efendisi, kulunun dilini aç!

مِنْ كِبْرِيَاءٍ وَصَفِكَ حَارَتْ قُرْبَاتِي

أَفْتَحْ لِسَانَ عَبْدِكَ يَا سَيِّدُ الْوَرَاءِ

“Min kibriyâi vasfike hâret karîhati

İftah lisânî abdeke yâ seyyide'l-verâ” 30(3-2)

Ahmet Paşa bir yerde göğsünün şerhini yani açılmasını istemektedir. Bu dua ile kalbinin ferahlamasını, huzur ve sükûnet bulmasını istediği açıkça anlaşılabilir.

Aynı beytin devamında geçen “müyesser kıl emrimi” ifadesi ile de işlerinin kolaylaştırılmasını da istemektedir. Bu dua, beyit bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinden, ayrı bir başlık altında değil de burada ele almayı uygun gördük.

Bu beyit bir bütün olarak değerlendirildiğinde Hz. Musâ’nın duasına atıf yapıldığı görülmektedir. “Mûsâ, dedi ki: Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.”²⁴ Ahmet Paşa Allah’tan sırasıyla göğsünün açılmasını yani gönlüne ferahlık vermesini ve işinin kolaylaştırılmasını istedikten sonra dilinin düğümünün de çözülmesini istemektedir.

Göğsümü(kalbimi) aç, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki seni hakkıyla anabileyim.

“Şerh eyle sadrımı ve müyesser kıl emrimi

Akd-i lisânım aç ki senân eyleyem senin”38(6-59)

Sevgilinin Kûyuna Yüz Sürmek ve Ondan Ayrılmamak İçin Dua

Ahmet Paşa, divanını beşerî aşk teması üzerine inşa etmiştir. Yani divanda aşk ile ilgili bahsedilen bütün hususlarda beşerî aşk hâkimdir. Bu durumun dualara da yansıdığı görülmektedir. Divanın genel çerçevesinde dua olarak nitelendiremeyeceğimiz sevgili ile ilgili farklı temenni ve istekleri bulunmaktadır.

Bu isteklerden sadece iki tanesi dua olarak kabul edilebilir. Bu iki duayı da sevgili ile ilgili olmaları bakımından aynı başlık altında ele aldık. Bu beyitlerden ilkinde Ahmet Paşa’nın çok sanatlı bir dille sevgiliden ayrılmak istemediğini ve bu sebeple de sabahın olmamasını istediğini görmekteyiz.

O tatlı/şeker dudaklı ışık kaynağı(sevgili)bu gece birlikte nefes alır, ya Rab sabahın nefes alıp vermesine (sabah olup da o ışığın söndürülmesine) mecalini koyma.

“Bu gece ki hem-dem durur ol şem’-i şeker-leb

²⁴ Kur’ân’ı Kerim Meâli 20:25-28.

Subhun nefes urmağa mecâlin koma yâ Rab” 123(10-1)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin kûyuna yüz sürmeye kendini layık kılmasını açıkça istediği görülmektedir. Ve hatta duası kabul olduğunda sevgilinin bulunduğu bir yere yüz sürmüş olmayı izzet ve şeref vesilesi olarak kabul etmektedir.

Yâ Rab kûyuna yüz sürmeyi bana layık kıl, o ikram, değer gerektiren onurumdur benim.

“Kûyuna yüz sürmeyi yâ Rab bana erzâni kıl

Ol kerâmet mûcib-i izzü vekârımdır benim”220(209-2)

Ahmet Paşa, bir yerde ise sevgilinin kendisine yaptığı eziyetlerden dolayı çıkan iniltilerini duymaması için dua etmektedir.

Yâ İlâhî feryadımdan sakla sevgiliyi, gerçi o zalim nazlı güzel eziyet ettikçe inlerim.

“Yâ İlâhi sakla nâlemden cuvândır dil-beri

Gerçi cevri ettikçe ol şûh-ı sitem-kâr inlerim”222(213-4)

Sevgili İçin Yaptığı Dualar

Sevgilinin Bakışı İçin Dua

Ahmet Paşa'nın bir yerde sevgilinin bakışı için dua ettiği görülmektedir. Sevgilinin bakış kılıcının işlemesi için niyaz etmektedir. Beyitte niyaz edilen makam olarak ise “sevgilinin kaşı mihrabı” tabiri karşımıza çıkmaktadır. Burada Ahmet Paşa'nın duayı kendisi için yaptığını da varsaymak mümkündür. Çünkü sevgilinin bir tek bakışının aşığa ulaşması âşık için büyük bir mutluluktur. Bakış, her ne kadar ok ile tasvir edilse de bu okun kendine gelmesi ve bunun da devamlı olması âşık için sevinç kaynağı olmaktadır.

Sevgilinin kaşı mihrâbında gönlüm niyaz eyler ki; İlâhî, sevgilinin kılıç gibi keskin bakışını daima etkili kıl.

“Dil niyâz eyler nigârın kaşı mihrâbında kim

Gamzesi tîğîn İlâhi kâr-ger kıl dâ'imâ” 120(2-10)

Sevgilinin Güzelliği İçin Dua

Klasik Türk edebiyatında âşık, devamlı ızdırap çekmektedir. Şairler, genellikle sevgiliye yazdıkları şiirlerde bazen dertli bülbül gibi ah u fîgan ederler bazen de gözlerinden kanlı yaşlar akıttırlar. Ahmet Paşa'nın Divanı'nda bu durum aynı şekilde vâkîdir. Bu bağlamda Ahmet Paşa'nın sevgili için yaptığı belki de en anlamlı dua sevgilinin yüz güzelliği için yaptığı duadır. Bu beyitlerde Ahmet Paşa, gözyaşıyla suladığı lale yüzlü sevgilinin güzellik bağının daima gül gibi taze olmasını istemektedir. Kederli bir âşık olarak sevgili için ne kadar kanlı gözyaşları dökse de sevgilinin güzelliğinin daim olmasını istemektedir.

Ya Rab gözümün yaşıyla sen o lale yüzlü sevgilinin güzellik bağını daima gül gibi taze tut.

“Yâ Rab gözüm yaşıyla sen ol lâle-çehrenin

Her dem cemâli bâğını gül gibi tâze tut”126(14-3)

Sevgilinin Ömrü İçin Dua

Ahmet Paşa sevgilinin ömrünün uzun olması için de dua etmiştir. Bu duayı sevgilinin onu kapısındaki itlerle denk tutması sonucunda, bunun kendisi için lütuf ve şeref kaynağı olduğunu belirterek yapmıştır.

Sevgili bana, eşiğimle itlerimle aşına olsun demiş, bu sözleriyle bana lütfetmiş, onun ömrü uzun olsun.

“İtlerimle eşiğimde âşinâ olsun demiş

*Ömrü çok olsun ki bana lutf edip i’zâz eder”*166(98-2)

Tüm İnsanlar İçin Yaptığı Dualar

Tüm insanlar için yapılan dualar, divanın münâcât kısmında bulunmaktadır. Ahmet Paşa, Allah’ın celâline ve cemâline vurgu yaparak başladığı münâcâtında öncelikle Allah’tan bizi dünya kederinden uzak tutmasını istemektedir.

Gönlü güneş ışıqla aydınlık kıl, senden başka her şeyin kaygısından bizi uzak kıl.

“Dili şem-i mihrinle pür-nûr kıl

*Gam-ı mâsivâdan bizi dûr kıl”*26(2-43)

Günahların Allah’ın affına dayanılarak işlendiğinden bahseden Ahmet Paşa, Allah’tan, yanına a’mâ olarak iletilmemeyi ve günahların gösterildiği zaman rezil olmamayı dilemektedir.

Yanına kör olarak iletme bizi, günahımızı gösterip rezil etme bizi.

“İletme cenâbına a’mâ bizi

Açıp aybımız etme rûsvâ bizi” 26(2-45)

Allah’ın rahmet kapısından beklenen ikram ve merhamet dilendikten sonra O’nun kahrının ateşinden bizi azat etmesini ve cennet makamı istenmektedir.

Bizi şiddetinin ateşinden kurtar, makamlarımızı ebedî cennet kıl.

“Bizi nâr-ı kahrından âzâd kıl

Makâmâtımız cennet-âbâd kıl” 26(2-47)

Devlet ve Devlet Büyükleri İçin Yaptığı Dualar

Devlet ve devlet büyükleri için yapılan dualar divanda en çok yer bulan dualardır. Ahmet Paşa’nın bilhassa Fatih Sultan Mehmet nezdindeki değeri ve bu dönemde aktif siyaset hayatında bulunmuş olması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Ahmet Paşa’nın devlet ve devlet büyükleri için yaptığı dualarda Fatih Sultan Mehmet, Sultan Beyazıt ve Şehzade Mustafa (d.1450-ö.1474) için yapılan dualar yer almaktadır.

Âleme Hükümdar Olması İçin Dua

Ahmet Paşa, divanın kasideler kısmında sultan Fatih’e veya Beyazıt’a yazılan kasidelerinde âleme hükmetmesi için dua etmiş veya ‘âleme hâkim olasın’ şeklinde temennilere de yer vermiştir. Bu iki unsuru birbirinden ayırt etmek oldukça zor gözükmetedir. Nitekim duanın mahiyetinde temennilerin dile getirilmesi de mevcut olduğu için aralarında tek ayrım noktası hitabın kime yapıldığıdır.

Suyun hükmü nasıl dolab üzerinde hâkim oluyorsa, senin kılıcının suyu dönen çarkın(dünyanın) üstüne hükmetsin, âlemin kararı nasıl su üstüne olduysa elindeki kılıcın kararsızlığı ile dünya karar etsin.

“Nice kim âbın ola dolâbda hükmü revân

Âb-ı tîğın hâkim olsun çarh-ı dolâb üstüne

Dest-i tîğ-i bî-karârınla karâr etsin cihân

Nice kim ola karârı âlemin âb üstüne” 60(16-38)

Hak Yoluna Revan Olması İçin Dua

Padişahın hak yoluna revan olması için yapılan bu dua, sadece bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Divanın dibace kısmında Sultan Beyazıt için yapılan duaların içerisinde yer almaktadır.

Onu Hak yolunda öyle yürüt ki duasını Allah'a en yakın melekler etsin.

“Anı şöyle kıl râh-ı Hakka revân

Ki etsin du'âsını kerrûbiyân” 30(2-115)

Uzun Ömürlü Olması İçin Dua

Divanda Ahmet Paşa, padişahın uzun ömürlü ve sağlıklı olması için birden fazla duaya ve temenniye yer vermiştir. Bu dualardan birinde ömür kavramı ile Hızır arasında bağlantı kurarak padişahın ömrünün Hızır gibi çok olmasını istemektedir.

Madem ki İskender gibi bin kölen var, ömrün de Hızır gibi uzun olsun.

“Skender gibi var çü benden hezâr

*Hızır gibi ömrün ola bî-şümâr”*30(2-119)

Devletin Payidar Olması İçin Dua

Ahmet Paşa padişahlar için yazdığı kasidelerde sıkça hayır dualarını ifade etmiştir. Devlet ve padişah ile ilgili yapılan dualardan en çok karşılaştığımız dua ise devletin daim ve payidar olması ile ilgili yapılan dualardır. Padişahın uzun ömürlü olması istendikten sonra devletin de uzun ve devamlı olması için dua edilmiştir.

Hem tahtı sürekli olsun hem tacı benzerlerinden üstün olsun. Hem kudreti bahşeden olsun hem bahtı izzet-ikballi olsun.

“Hem tahtı pâ-y-dâr ola hem tâcı ser-ferâz

Hem kadri kâm-bahş ola hem bahtı kâm-gâr” 97(33-38)

Devlet Büyükleri İçin Yapılan Diğer Dualar

Bütün bunlar dışında da Ahmet Paşa'nın Divan'ında devlet ve padişahlar için yapılan dualar mevcuttur.

Bunlardan biri devletin padişahının husûf-ı za'fdan yani zaafa düşmekten, akıl ve görüş zayıflığına tutulmaktan kurtulması için dua edilmesidir.

Yâ Rab bu devlet ayını zaafa tutulmaktan kurtar, izzet göğünde o parlayan aya sıhhat yakıştır.

“Yâ Rab bu devlet bedrini kurtar husûf-ı za'fdan

İzzet göğünde ol meh-i tâbana sıhhat yaraşır” 94(32-16)

Bir diğeri ise iki cihanda da gamdan azat olması için dua edilmesidir. Ahmet Paşa burada esasen padişahı Ankara'daki görevinden azat edilmeyi istemekle birlikte şartlı bir dua etmektedir.

Bu kulunu Ankara'dan azat edersen, Allah da seni iki cihanda kederden kurtarsın.

“İki cihânda seni gamdan ede Hak âzâd

Eger bu bendeni âzâd edersen Ankaradan” 306(45-5)

Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine yazdığı mersiye'nin son bölümünde ise makamının yüce olması için, güzel gözlü hurilerin kabrinde ona yoldaş olması için,

mübarek ruhlar ile oturup kalkması/arkadaş olması için, beka yurdunda cümle beladan emin olması için ve Hz. Peygamber'in onun şefaatçisi olması için dua etmektedir.

Yâ Rab makamı kalıcı ve seçkin bir bahçe olsun, haşr gününe kadar kabir yoldaşı cennet hurileri olsun.

“Yâ Rab makâm-ı ravza-i huld-i berîn ola

Kabri enîsi haşre degin hûr-ı îyn ola”92(29-49)

Beddualar

Ahmet Paşa, Divanı'nda duaların yanı sıra beddualara da yer vermiştir. Beddualar, genel anlamıyla sevilmeyen bir kişiye karşı yapılmaktadır. Acı ve çaresizliğin yanı sıra öfke duygusunu da yansıtmaktadır.

Padişah ve Devlet Düşmanları İçin Yapılan Beddualar

Divanda en çok beddua edilenler padişahın ve devletin düşmanlarıdır. Bunların yanı sıra Şehzade Mustafa'nın ölümüne neden olanlar hakkında da beddua edildiği görülmektedir.

Ahmet Paşa, adû için birçok yerde beddua etmektedir. Bir yerde güneşe benzetilen padişahın en yakınındaki kimsenin padişaha düşman olanlara ok atmasını dilemektedir. Bir yerde de padişahın eşiğine başını koymayanların toprak altında alt-üst olmuş bir şekilde yatması şeklinde beddua etmektedir.

Senin eşiğine baş koymayan şah, alt-üst olup toprak altında yatsın.

“Ne şeh kim komaya eşiğinde ser

Yata toprak altında zir ü zeber” 29(2-105)

Birden fazla yerde devlet ve padişah düşmanlarının ömrünün az olması vb. gibi beddualar etmiştir. Bir yerde de padişaha devletin daim olması, talihli olması ve ona dost olanların aziz olması için dua ederken ona düşman olanların da hakir ve zelil olması için beddua etmektedir.

Devletim payidar olsun, bahtın açık olsun. Dostun aziz olsun, düşmanın zelil olsun.

“Devletin olsun muhalled tâli'in olsun sa'îd

Dostun olsun mu'azzez düşmanın olsun mehîn” 78(23-61)

Ahmet Paşa, Şehzade Mustafa için yazdığı mersiyede de onu yavuz sananların ve ölümüne neden olanların iki cihanda da hasmının Allah olması için beddua etmektedir.

O cihanın canıdır, onu kötü sananların iki cihanda düşmanı Allah olsun.

“Cân-ı cihândır ol ana yavuz sananların

İki cihânda hasmı cihân-âferin ola”92(29-55)

Feleğe Beddua

Klasik Türk edebiyatının genelinde feleğe karşı yapılan beddualar, oldukça fazladır. Şairler bunun için çeşitli sebepler bulmaktadır. Ahmet Paşa'nın Divanı'nda da feleğe yapılan bedduanın bir sebebi Şehzade Mustafa'nın ölümüdür.

Yıkıl ey dünya, bu altınla işlenmiş çadırı döne döne neden süslersin? Şah Mustafa hani?

“Virân ol ey felek ne bezersin döne döne

Bu zer-nigar çâderi Şeh Mustafâ kani”91(29-43)

Rakib İçin Beddua

Rakib, âşğın en sevmediğı kişidir. Klasik Türk şiirinde ister hakiki aşk olsun ister mecazi aşk olsun rakib, daima bedduaların odağıdır. Ahmet Paşa'nın Divanı'nda da rakib için yüzü üstüne sürünsün, kör olsun vb. beddualar yer almaktadır.

Şu(rakib) yüzü üzre süründüğünü göreyim ki yâr onu görüp kibirlenmiştir.

“Yüzü üzre sürünsün göreyin şu

Ki yâr anı görüp hód-bin oluptur” 167(99-3)

Yâ İlâhî nerede âşğa engel olan varsa kör olsun ki âşık sevdiğini gizlice kucaklamaya yol bulsun.

“Yâ ilâhi kande kim var ise kör olsun rakîb

Tâ ki âşık yol bula ma 'şûku pinhân kocmağa” 259(290-5)

Sonuç

Hız. Âdem'den bu yana insanlar; maddi manevi ihtiyaç duyduğunda Allah'tan yardım talep etme, aciz kaldığında O'na sığınıp kendini güvende hissetme, refah içerisinde olduğunda O'na teşekkür edip iyiliğinin devamını dileme gibi ihtiyaçlarla fitratından gelen 'Allah'a yönelme' duygusuna bağlı olarak dua etmiştir. Duada kimi zaman ihtiyaçlar ve talepler dile getirilmiş kimi zaman ise hatalar ve pişmanlıklar itiraf edilip tövbeler edilmiştir. İnsanlar dua ederken samimiyet, acizyet, mahcubiyet, bağlılık, güven, minnet ve şükür gibi duyguları ile Allah'a yönelmişlerdir.

Edebiyat, insan tarafından üretilip insanı anlatması dolayısıyla, ona ait her duyguyu ele almıştır. Yoğun duygularla dile gelen dualar, doğal olarak edebiyatta da alan bulmuştur. Özellikle klasik Türk edebiyatında yer alan münâcâtlarda, kasidelerde, gazellerde dua beyitlerine çokça yer verilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında önemli bir isim olan Ahmet Paşa da divanındaki beyitlerde dualara sıkça yer vermiştir. Münâcâtlarında kendisi ve diğer insanlar için yaptığı; kasidelerinde devlet ve padişah için yaptığı; gazellerinde ise sevgili için yaptığı dualar yer almıştır. Divanında daha çok temennilere yer veren Ahmet Paşa, zaman zaman beddua da etmiştir.

Ahmet Paşa, divanında kendisi için yaptığı dualarda Allah'ı hakkıyla övmek ve anmak için dilindeki bağın çözülmesini, kalbinin ferahlamasını ve işlerinin kolaylaştırılmasını Allah'tan talep etmiştir. Naatında geçen dualarda ise Allah'tan yine dilindeki bağın çözülmesini bu kez de Hz. Muhammed'in vasıflarını layıkıyla beyitlerinde anlatabilmek için istemiştir.

Divanını beşerî aşk teması üzerine inşa eden Ahmet Paşa; sevgiliden ayrılmamayı, sevgilinin bulunduğu yere ulaşım sevgiliye kavuşmayı da kendisi için Allah'tan dilemiştir. Ayrıca sevgilinin eziyetlerinden dolayı kendisinin ettiği feryatları onun duymaması için de ettiği dualar beyitlerde mevcuttur.

Divanda sevgiliye yönelik yapılan dualara baktığımızda; sevgilinin keskin bakışının daima etkili olması, sevgilinin güzel yüzünü taze tutması ve ömrünün uzun olması için edilen dualar görülmektedir.

Divanın münâcât kısmında bulunan tüm insanlık için yapılan dualar ise insanların dünya kederinden uzak tutulması, işledikleri günahların Allah tarafından örtölüp affedilmesi ve ebedî cennete kavuşmalarına yöneliktir.

Divanda yer alan kasidelerde de devlet ve devlet büyükleri için edilen dualar oldukça çoktur. Ahmet Paşa bu duaları döneminin devlet büyükleri olan Fatih Sultan Mehmet, Sultan Beyazıt ve Şehzade Mustafa için etmiştir. Edilen bu dualarda devlet büyüklerinin galip olmaları, cihana hükmetmeleri, hak yoluna revan olmaları, zaafa düşmemeleri, uzun ömürlü ve sağlıklı olmaları; devletin de devamlı olması Allah'tan istenmiştir.

Beyitlerde yer alan tüm bu duaların yanı sıra yer yer beddualara da rastlamak mümkündür. Divanda padişah veya devlet düşmanlarına edilen beddualar mevcuttur. Örneğin Ahmet Paşa bir beyitte Şehzade Mustafa'nın ölümüne sebep olanlara beddua etmektedir. Ve bu ölümüne rağmen dönmeye devam eden feleğe de çatmaktadır. Ahmet Paşa, ayrıca âşıkla vuslat için devamlı bir mücadele içinde olup âşığın maşuğa kavuşmasına engel olan rakibe de beddualarda bulunmuştur. Beddualarda genellikle; toprak altında alt-üst yatsın, zelil olsun, viran olsun, yüzü üzere sürünsün, kör olsun gibi ifadeler kullanılmıştır.

Duanın, Klasik Türk edebiyatına yansımaları yönünden güzel bir örnek olan Ahmet Paşa Divanı, içeriğinde yer alan dua beyitlerinin zenginliği açısından önem teşkil etmektedir. Bu makalede, divanından alınan örnekler ışığında 15. yüzyıl şairi Ahmet Paşa'nın şiirlerinde, duanın ne şekilde işlendiği tasnif edilerek izah edilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Ahmet Paşa. Ahmet Paşa Divanı. Haz., Ali Nihat Tarlan. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Aşık Çelebi. Meşâ'irü's-şu'arâ. Haz., Filiz Kılıç. Kültür Eserleri Dizisi 587. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>. (Erişim 25.01.2025).
- Aydın, Abdullah. "Osmanlı Devleti'nin Unvan Sahibi Divan Şairleri". Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi 4/13 (20 Aralık 2017): 534-565.
- Banarlı, Nihad Sami. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I. Ankara: MEB, 2016.
- İslâm Ansiklopedisi. Osman Cilacı. 9. cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/dua>. (Erişim 25.01.2025).
- Haksever, Halil İbrahim. "Divanlarda Dua Metinleri". Diyanet İlmi Dergi 42/3 (Eylül 2006): 65-78.
- Karabey, Turgut. Ahmed Paşa. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Kaya, Doğan. "Dualar ve Beddualar". Türklük Bilimi Araştırmaları 4 (1997): 99-121.
- Kınalızade Hasan Çelebi. Tezkiretü's-Şuara. Haz., Aysun Sungurhan. Kültür Eserleri Dizisi 546. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>. (Erişim 25.01.2025).
- Kur'an'ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- Latîfî. Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ. Haz., Rıdvan Canım. Kültür Eserleri Dizisi 604. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>. (Erişim 25.01.2025).
- Mehmed Fahreddin Bursavî. Gülzâr-ı İrfân. Haz., Bilal Güzel. Kültür Eserleri Dizisi 663. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118690,gulzar-i-irfan-mehmed-fahreddin-bursavipdf.pdf?0>. (Erişim 25.01.2025).
- Mehmed Tevfik. Kafiye-i Şu'ara. Haz., Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu, ve Müjgan Çakır. Kültür Eserleri Dizisi 532. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafiye-i-su39arapdf.pdf?0>. (Erişim 25.01.2025).
- Riyâzî Muhammed Efendi. Riyâzü's-Şuara. Haz., Namık Açıkgöz. Kültür Eserleri Dizisi 534. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>. (Erişim 25.01.2025).
- Sehî Beg. Heşt Bihişt. Haz., Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, ve Turgut Karabey. Kültür Eserleri Dizisi 527. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=309A1986B488987F942CAA85BEA759C92FDE174DF1AD1F3DEEE95F0D305C9139. (Erişim 25.01.2025).
- Türk, Nurdoğan. "İslâm'da Duanın Ruh Sağlığına Katkısı". Kilitbahir17 (18 Eylül 2020): 74-109. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4033468> (Erişim 25.01.2025)
- İslam Ansiklopedisi. Süleyman Uludağ. 33. cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/niyaz>. (Erişim 25.01.2025).